

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Cumhuriyetin Çocuklarına Selçukluların Öğretimi

Ahmet Vurgun¹

Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Orcid id: 0000-0002-9148-7285

Hüseyin Şen

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Orcid id: 0000-0003-2794-299X

ÖZ

Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki ilkökul tarih ders kitaplarında, Selçukluların nasıl anlatıldığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden tarihsel araştırma kullanılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki (1924-1928) ilkökul tarih ders kitapları, araştırmanın temel verilerini oluşturmakta olup, bu veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Ardından araştırmanın amacı doğrultusunda o dönem ilkökullarda okutulan altı farklı ilkökul ders kitabı incelenmiştir. Araştırma kapsamında incelenen ilkökul tarih ders kitaplarında; Selçukluların kuruluş süreci, askeri faaliyetleri, Selçukluların Anadolu'daki faaliyetleri, Selçukluların Haçlılar ve Moğollarla ilişkileri ve Selçuklu kültür ve medeniyetinin işlendiği tespit edilmiştir. Çalışmadan hareketle, Büyük Selçuklu tarihinin; devletin kuruluş süreci, Tuğrul Bey, Alparslan ve Melikşah dönemleriyle sınırlı tutulduğu, Türkiye Selçuklularına daha geniş yer ayrıldığı, Selçukluların Türk kimliği ve Anadolu'yu vatanlaştırma sürecindeki rollerinin vurgulandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Haçlılar, Moğollar, Tarih Eğitimi, Ders Kitapları

Teaching the Seljuks to the Children of the Republic

ABSTRACT

In this study, it is aimed to reveal how the Seljuks were described in primary school history textbooks in the first years of the Republic of Turkey. In the study, historical research, one of the qualitative research methods, was used. Primary school history textbooks in the first years of the Republic (1924-1928) constitute the basic data of the research and these data were obtained through document analysis. Then, in line with the aim of the research, six different primary school textbooks taught in primary schools at that period were analysed. In the primary school history textbooks examined within the scope of the research, it was determined that the foundation process of the Seljuks, military activities, the activities of the Seljuks in Anatolia, the relations of the Seljuks with the Crusaders and Mongols, the Seljuk culture and civilisation were covered. Based on the study, it has been observed that the history of the Great Seljuks is limited to the establishment of the state, the periods of Tuğrul Bey, Alparslan and Melikşah, the Seljuks of Turkey are given more space, and the role of the Seljuks in the process of Turkish identity and the homelandisation of Anatolia is emphasised.

Keywords: Seljuks, Crusaders, Mongols, History Education, Textbooks

¹ **Sorumlu Yazar:** Ahmet Vurgun. E-posta: ahmetvurgun43@gmail.com.

Giriş

Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye'de yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde yaşanan değişim ve dönüşümlerin bir ayağını eğitim oluşturmuştur. Cumhuriyetin eğitim sistemi Atatürk'ün eğitimle ilgili görüşleri ve uygulamalarıyla önceki dönemlerden farklı olarak yeni bir kimlik ve çizgide oluşturulmuştur (Dönmez, 2006, s. 92). Cumhuriyetin eğitim alanında attığı ilk adım 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu'dur. Bu kanunla, ülkedeki tüm eğitim-öğretim kurumları Maarif Vekaletine bağlanarak eğitim işlerinin tek elden yürütülmesi mümkün kılınmıştır (Akyüz, 2011, s. 330). Bu kanundan sonra ülkedeki eğitim-öğretimin içeriğiyle ilgili çalışmalara başlanmıştır. Nitekim 23 Nisan 1924'te düzenlenen II. Heyet-i İlmiye'de cumhuriyetin ilkökul müfredatı, 24 günlük bir sürede 43 kişi tarafından hazırlanmıştır. Bu kişiler arasında cumhuriyet öncesi tarih ve eğitim tartışmalarının içerisinde yer alan, Ali Haydar Taner, Nafi Atuf Kansu, Mustafa Şekip Tunç, İhsan Sungu, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Fuat Köprülü ve Kazım Nami Duru gibi isimler de bulunmaktadır (Ata, 2014, s. 50-51). Hazırlanan 1924 müfredat programında tarih dersi ilkokullarda 3. 4. ve 5. sınıflarda yer almış ve her üç sınıfta ders kitabı kullanılmıştır. Haftalık ders saatlerine bakıldığında ise tarih; 3. sınıfta bir ders, 4. ve 5. sınıfta ise ikişer ders olarak yer almıştır (Maarif Vekâleti, 1924, s. 3).

1924 müfredat programının hazırlandıktan iki yıl sonra yeni bir program gündeme gelmiştir. İlkokulun başlıca amacının genç kuşakların çevresinde iyi ve faal vatandaşlar yetiştirmeyi esas aldığı belirtilerek 1926 yılında yeni bir ilkökul müfredat programı hazırlanmıştır (Maarif Vekâleti, 1926, s. 2). Bu yeni program 1927-1928 ders yılından itibaren ülkedeki bütün okullarda uygulanmıştır (Çapa, 2012, s. 17). 1926 müfredat programında tarih dersinin durumuna bakıldığında öncelikle dersin amaçları dikkati çekmektedir:

1. Çocuklara Türk milletinin geçmişi hakkında bilgi verip onlarda şuur uyandırmak
2. Bugünkü medeniyetin uzun bir geçmişin ürünü olduğunu anlatmak
3. Büyük şahısların hayat ve hareketlerini betimleyip, çocuklara model olacak örnekler göstermek (Maarif Vekâleti, 1926, s. 71).

Ayrıca bu programda, tarih öğretiminin ağırlık merkezini Türk tarihinin oluşturacağı ve genel tarihin en önemli kısımlarının Türk tarihiyle ilişkili olarak öğretileceğine dikkat çekilmiştir (Maarif Vekâleti, 1926, s. 71). Haftalık ders saatlerine bakıldığında ise tarih; 4. ve 5. sınıfta ikişer ders olarak yer almıştır (Maarif Vekâleti, 1926, s. 72-74).

Türkiye'de cumhuriyetin ilanı sonrası tarih eğitiminde de değişim yaşanmaya başlamış, milli tarih anlayışına önem verilerek Türk tarihi başlangıçtan cumhuriyetin ilanına kadar bütünlük içerisinde ele alınmıştır. Bu bağlamda tarih müfredatları ve ders kitapları da milli tarih anlayışı doğrultusunda hazırlanmıştır (Vurgun, 2016, s. 73-74). Bu süreçte Türk tarihi, milli devletin oluşumuna kaynaklık edecek kolektif belleğin inşasında kilit rol oynamıştır (Akbaba, 2016, s. 48). Bu inşa sürecinde ise tarih eğitimi ve tarih dersleri devreye girmektedir. Okullarda sunulan tarih eğitimiyle, kendi değerlerini, kültürünü tanıyan ve benimseyen iyi vatandaşların yetiştirilmesi hedeflenmiştir (Demircioğlu, 2007, s. 14). Tarih dersinin eğitim sistemi içerisinde işlevini yerine getirmesinde en önemli araçlardan birisi ise ders kitaplarıdır. Ders kitapları, eğitim-öğretim faaliyetlerinde bilginin aktarımının yanı sıra siyasal ve toplumsal normları da hafızalara kazımaktadır (Pingel, 2004, s. 1). Ders kitapları, geniş bir zaman aralığını kapsayan konulara sahip oluşu, tarihinin bakış açısının kurgu ile

aktarımı ve birtakım siyasi etkiler nedeniyle tarih eğitiminde önemli bir yere sahip olmuştur (Dönmez ve Yazıcı, 2013, s. 246). Ayrıca ders kitapları hakkında yapılacak çalışmalar, geçmişteki devlet-siyaset ve eğitim ilişkisini gösterdiği için oldukça anlamlıdır (Ata, 2017, s. 14).

Bu çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki ilkökul tarih ders kitaplarında Selçukluların nasıl anlatıldığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Böylece cumhuriyetin ilk kuşağına Osmanlı öncesi Türk tarihinin önemli bir kısmını oluşturan Selçuklular ile Selçuklu kültür ve medeniyeti betimlenmiş olacaktır. Çalışmanın temel kaynağını Harf İnkılabı öncesi (1924-1928) ilkökul tarih ders kitapları oluşturmaktadır. Bu bağlamda özellikle ilkökullara değinmek gerekir. Cumhuriyetin eğitim politikalarında ilkökullara önem verilmiş olup bu durumu rakamlar üzerinden de görebilmek mümkündür. Örneğin 1927-1928 ders yılında ülke içinde 78 ortaokul ve 19 lise bulunurken, 6042 ilkökul bulunmaktadır (Alabaş, 2019, s. 57). İlkokul, tarih eğitimi açısından da önemli bir konumdur. Keza bir toplumdaki tarih bilinci büyük ölçüde ilkökulda oluşmaktadır. Türkiye'de de cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun önemli bir kısmı tarih bilgisini ilkökulda almıştır (Öztürk ve Yılmaz, 2001, s. 412). Cumhuriyetin ilk yıllarındaki tarih ders kitaplarında Selçukluların incelenmesi, cumhuriyetin ilk kuşağına Osmanlı öncesi Türk tarihinin sunumu ve Türk tarihine bakış açısının görülmesini sağlaması açısından da hayli önemlidir.

Çalışma kapsamında incelenen ders kitapları 1924 ve 1926 müfredat programlarına göre hazırlanmıştır. Selçuklu tarihiyle ilgili konular 1924 programında 3. sınıfta öğrenim süresinin dörtte birini oluşturacak şekilde yer almıştır. Selçukluları ilgilendiren kısım müfredatta şu şekilde geçmektedir: "Eski Türklerin hayat ve medeniyetleri, İslamiyet'e hizmetleri, Salip Harplerindeki (Haçlı Seferleri) rolleri, Selçuki Devleti, Anadolu'nun Türkleşmesi gibi milli tarihimizin başlıca hadiseleri yine aynı tarz ve mahiyette öğretilenektir²" (Maarif Vekaleti 1924, s. 23-24). 1924 programında 4. sınıfta ise konular şu şekilde belirtilmiştir: "Türk tarihi: Oğuz Türkleri ve Selçukiler, Anadolu'da Türkler, Salip seferleri ve Türkler, Moğol istilası" (Maarif Vekaleti, 1924, s. 24). 1926 programında ise Selçuklu tarihi konuları sadece 4. sınıfta yer almıştır: "Anadolu'da Türkler, Tavaif-i Mülûk, Ehl-i Salib Seferleri, Selçuklular, Selçuk Medeniyeti, Anadolu'da Selçukilerden Kalan Eserler, Selçuk Hanedanının İnkırazı³" (Maarif Vekaleti, 1926, s. 73).

Yöntem

Araştırma Modeli

Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden tarihsel araştırma kullanılmıştır. Tarihsel araştırma, geçmişte meydana gelmiş eylemleri ve olayları tanımlamak, açıklamak ve böylelikle anlayabilmek için verilerin sistemli olarak toplanması ve değerlendirilmesidir (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2011). Bu tarihsel araştırmanın gereği ilkökul ders kitaplarındaki Selçuklular incelenip betimlenmeye çalışılmıştır.

Veri Kaynakları

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki (1924-1928) ilkökul tarih ders kitapları, araştırmanın temel verilerini oluşturmakta olup aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

² 1924 müfredat programında özellikle 3. sınıftaki tarih dersinin içeriği ve dersin işleniş yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre bu sınıftaki tarih dersi daha çok okuma ve sohbet şeklinde olacak ve önemli olaylar çocukların ilgisini çekecek şekilde muallim tarafından anlatılacaktır (Maarif Vekaleti, 1924, s. 23).

³ İnkıraz: Bitip tükenip yok olma, sonu gelme, son bulma, çökme (lugatim.com).

Tablo 1. Araştırmanın kapsamında incelenen tarih ders kitapları

Ders Kitapları	Yazar	Yıl	Sınıf
Bizim Tarih	Ahmet Halit	1924	3
Türkiye Tarihi	Ahmet Refik	1925	3
Türk Çocuklarına Tarih Dersleri	Emin Ali	1927	5
Cumhuriyette Tarih	İhsan Şerif	1927-1928	4
İlk Mekteplere Tarih Dersleri	Ali Reşat	1928	4
Umumi Tarih	Ahmet Refik	1928	4

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmanın verileri doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi veren yazılı materyallerin analiz edilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmanın temel verilerini oluşturan ders kitapları, İBB Atatürk Kitaplığı ve Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege koleksiyonundan temin edilmiştir. Ardından araştırmanın amacı doğrultusunda o dönem ilkokullarda okutulan altı farklı tarih ders kitabı incelenmiş ve Osmanlı Türkçesiyle yazılı bulunan eserlerin araştırma konusu ile ilgili olan kısımları günümüz Türkçesine transkript edilmiştir. Neticede doküman incelemesiyle elde edilen veriler betimsel analize tabi tutulmuştur.

Bulgular

Çalışmanın bulguları, ilkokul tarih ders kitaplarından hareketle Selçuklu tarihi konularına göre; “Kuruluş Süreci, Askeri Gelişmeler ve Fetihler, Selçuklular ve Anadolu, Selçuklular ve Haçlı Seferleri, Selçuklular ve Moğollar, Selçuklu Kültür ve Medeniyeti, Görsellerde Selçuklu Eserleri” başlıkları altında tasnif edilerek sunulmuştur.

Selçukluların Kuruluş Süreci

İncelenen tarih ders kitaplarında öncelikle Selçukluların kuruluş süreci anlatılmıştır. Bu süreçte; Selçukluların oğuz Türklerinden olup Selçuk Bey tarafından kurulduğu, Selçuk Bey’in İslamiyet’i kabul ettiği ve kurucusundan hareketle devlete Selçuklular dendiği vurgulanmıştır:

“Selçukiler Oğuz Türklerindedir. Bunların reislerinin adı Selçuk olduğu için kendilerine Selçuki denilmiştir. Selçuk, Müslümanlığı kabul etti; sonra birçok kabilelerle muharebe ede ede Horasan yani İran taraflarına geldi” (Ahmet Halit, 1924, s. 67).

“Türkler, Çinlilerin zoruyla veya istila fikriyle etrafa yayıldıkları sırada, Türklerden Oğuzlarda Maverünnehir ile Horasan taraflarına geldiler. İçlerinden Selçuk, Müslümanlığı kabul etti. Torunlarından Tuğrul Bey Nişabur’u aldı. Burada bir devlet teşkil eyledi. Bu devlete, Selçuk Bey’in namına nispetle Selçuki Devleti denildi” (Ahmet Refik, 1925, s. 98-99).

“Selçukiler Oğuz Türklerinden bir kabiledir. Reislerinin adı Selçuk olduğundan bu ismi almışlardır. Oğuz kabilelerinin bir kısmı Seyhun taraflarında yerleştikleri sırada Selçuk, kabilesiyle birlikte İslam memleketleri hududuna gelmiş; İslamiyet’i kabul etmişti” (Ali Reşat, 1928, s. 89).

“Selçuk, Oğuz neslinden bir Türk kabilesidir. Hicretin beşinci asrı başlangıcına doğru kabilesi halkıyla İslam memleketlerine komşu gelmiş, geldiğinden bir az sonra yine hepsi birden Müslüman olmuş idiler. Selçuk’un oğulları ve torunları her biri bir devlet sahibi oldular, bu devletlere babalarının, büyük babalarının adını koydular” (İhsan Şerif, 1927-1928, s. 75).

Başka bir ders kitabında ise Selçuk Bey'in Oğuzların liderliğine geçiş süreci anlatılmıştır:

“Oğuz Türkleri, bin tarih-i miladiyesinden Orta Asya'da kuvvetli bir hükümet teşkil ettiler. Hükümet riyasetine Selçuk Bey intihap edildi. Selçuk Bey, Oğuz Han oğlu Deniz Han sülalesinden ve Kınık Boyu reislerinden idi. Oğuz Türkleri, kendilerine bir reis intihabı için umumi bir içtima akdetmişler, en meşhur beylerden yüz kişi istediler. Bu okları hep bir araya getirdiler. Küçük bir çocuk bu oklardan bir tanesini çekti. Bu okun üstünde Selçuk Bey'in ismi yazılı olduğundan Selçuk Bey, umum Oğuz Türklerine reis intihap edildi” (Emin Ali, 1927, s. 108).

Askeri Gelişmeler ve Fetihler

Ders kitaplarında bahsedilen bir diğer husus Selçukluların askeri faaliyetleri ve genişleme politikalarıdır. Bu doğrultudaki bilgilerin Tuğrul Bey, Alparslan ve Melikşah dönemlerine yoğunlaştığı görülmüştür. İncelenen tarih ders kitaplarında Tuğrul Bey döneminde istiklalın elde edilip teşkilatlanmanın gerçekleştirildiğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca Selçukluların kuruluş sürecinde Gaznelilerle olan ilişkilerinden de bahsedilmiştir. Bu bağlamda Gazneli Sultan Mahmut ve Mesut dönemlerindeki Selçuklu-Gazneli politikası ve bağımsızlık sürecine değinilmiştir:

“Selçuk Müslümanlığı kabul etti; sonra birçok kabilelerle muharebe ede ede horasan yani İran taraflarına geldi. O zaman Gaznevi hükümeti diye bir hükümet vardı. Selçukiler bu hükümeti mağlup ettiler. Reisleri Tuğrul Bey istiklalini ilan etti” (Ahmet Halit, 1924, s. 67).

“Selçuk vefat ettikten sonra oğulları Gaznevi hükümdarı Sultan Mahmut'un daveti üzerine Afganistan taraflarında sakin oldular. Gaznevilere hayli hizmet ettiler. Selçuk'un torunu Tuğrul Bey müstakil bir hükümet tesis etmek istedi. Gaznevi hükümdarı Sultan Mesud ile harp ederek onu mağlup etti. Gazneviler Tuğrul Bey'in istiklalini tasdike mecbur oldular. Bundan sonra Tuğrul Bey Kafkasya'nın, Anadolu'nun bir kısmını zapt etti. Tuğrul Bey Anadolu cihetinde hududunu tevsie çalıştı. Trabzon civarında Şark İmparatorunun ordusuna galebe etti. Tuğrul Bey'in tesis ettiği hükümet büyük bir devlet idi” (Ali Reşat, 1928, s. 89-90).

“Tuğrul Bey zamanında Selçuk hükümeti büyük ve kuvvetli bir imparatorluk haline gelmiştir. Tuğrul Bey, Türkistan'daki bütün Türkleri bir idare altına topladı. Bütün İran'ı, Fırat ve Dicle sahillerini, Azerbaycan'ı zapt ve istila etti. İran'da İsfahan şehrini imar ve tahkim ederek bu şehri, yeni imparatorluğa hükümet merkezi yaptı” (Emin Ali, 1927, s. 108-109).

Tuğrul Bey döneminde Selçuklu dış politikasının bir ayağını Halifeyle olan ilişkiler oluşturmuştur. Bu durum ders kitaplarına da yansımıştır:

“Tuğrul Bey istiklalini ilan etti. Birçok yerleri ele geçirdi. Sonra Bağdat'a girdi. Abbasi hükümdarları Bağdat'ta oturlardı. Abbasi hükümdarı kendisine büyük sultan adını verdi” (Ahmet Halit, 1924, s. 67).

“Tuğrul Bey Suriye ve Şam taraflarını da istila ettiğinden Bağdat'taki Abbasi halifesinin hiçbir hüküm ve nüfuzu kalmamıştı. Mamefih Tuğrul Bey Bağdat'ta hiçbir hüküm ve nüfuzu kalmayan bu halifeyi hal' etmemiş hatta gidip kendisini ziyaret eylemişti” (Emin Ali, 1927, s. 108-109).

Tuğrul Bey'den sonra Alparslan döneminde yaşanan gelişmeler ders kitaplarında ele alınmıştır. Alparslan dönemi, devletin sınırlarının genişlediği güçlü bir dönem olarak nitelendirilmiş ve bu dönemin ağırlık noktasını Bizans İmparatorluğu ile olan ilişkiler ve Malazgirt Savaşı oluşturmuştur. Ayrıca Alparslan döneminde Anadolu'nun fetih sürecinin başladığına dikkat çekilmiştir:

“Tuğrul’un ikinci halefi Alparslan Çin hududundan Akdeniz’e, Kafkasya’dan Arabistan çöllerine kadar hüküm ve nüfuzu cari olan bir büyük hükümdar idi. Anadolu’yu kızıl ırmağa kadar fethetti. Malazgirt’te Şark İmparatorluğu ordusunu bozdu; imparatoru esir aldı. Bizans Devleti Alparslan’a vergi vermeye mecbur oldu” (Ali Reşat, 1928, s. 90)

“Selçukilerden Alparslan isminde bir hükümdar Malazgirt meydan muharebesinde Bizans İmparatoru Romen Diyojen’i esir ederek kızıl ırmağa kadar Anadolu’yu zapt etti. Türklüğü ve İslamı oralara yerleştirdi” (Ahmet Halit, 1924, s. 65-66).

Alparslan döneminin temel konusunu oluşturan Malazgirt Savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmelerin, bir ders kitabında ayrıntılı olarak işlendiği görülmüştür:

“Tuğrul Bey’den sonra Alparslan hükümdar oldu. Alparslan zamanında Türkler Anadolu’nun şarkını Erzurum yaylasını, kamilen zapt ettiler. Bizans İmparatoru Türklerin bu istilasını durdurmak için yüz bin kişilik bir ordu topladı. Alparslan’ın ordusu ile Bizans ordusu Anadolu’nun şarkında Malazgirt civarında karşılaştılar. Alparslan muharebe başlamadan bir emir neşrederek harp etmek istemeyenlerin orduyu terk etmelerini ilan etti. Alparslan bu suretle ordusunda hayatını feda etmekten çekinmeyecek kahramanların kalmasını istiyordu. Askerlerin hiçbiri bu müsaadeden istifade etmedi ve Bizanslıların önünden kaçacak korkak içlerinde bulunmadığını kumandanlarına bildirdiler. Türk tarihinin en mühim bir devri 1071 tarihinde Malazgirt önünde vukua gelen muharebe ile başlar. Muharebe neticesinde Bizans ordusu kamilen perişan olmuş, Bizans İmparatoru Türklerin eline esir düşmüştü. Alparslan imparatora: Eğer ben senin eline esir düşmüş olsaydım ne yapacaktın? diye sormuş; İmparator da: öldürecektim! diye cevap vermişti. Alparslan: ben öldürmeyeceğim, affedeceğim! diye mukabelede bulundu. Filhakika imparatoru serbest bıraktı. Malazgirt muharebesinde Bizans ordusu kamilen mağlup ve perişan olduğundan Türkler, merhale merhale Anadolu’yu zapt ettiler” (Emin Ali, 1927, s. 110-111).

Alparslan’ın oğlu Melikşah dönemi ise, tarih ders kitaplarında Selçukluların en parlak dönemi olarak tasvir edilmiştir:

“Alparslan’ın oğlu Melikşah’ın zamanı İran Selçukilerinin en parlak zamanıdır” (Ali Reşat, 1928, s. 91).

“Alparslan’dan sonra Melikşah hükümdar oldu. Melikşah’ın zamanı Selçukilerin ikbal devridir. Melikşah zamanında Türk imparatorluğu Çin hudutlarından Akdeniz sahillerine kadar devam eden geniş bir saha üzerinde bulunuyordu” (Emin Ali, 1927, s. 111).

Ayrıca ders kitaplarında Melikşah döneminde eğitime önem verildiği vurgulanmış ve Vezir Nizamülmülk zikredilmiştir:

“Melikşah’ın veziri Nizamülmülk iyi idaresi, İslam maarifine hizmeti ile meşhurdur” (Ali Reşat, 1928, s. 91).

“Melikşah bu yeni ve kudretli imparatorluk dahilinde yollar, köprüler, camiler, mektepler inşa ederek memleketi imar ve ulum ve fünunu himaye etmişti” (Emin Ali, 1927, s. 111).

İncelenen tarih ders kitaplarında, Melikşah sonrası Selçukluların siyasi açıdan sıkıntıya girdiğine de dikkat çekildiği görülmektedir:

“Melikşah’tan sonra biraderler arasında zuhur eden saltanat muharebeleri bu devleti zayıf düşürdü. Kirman, Halep ve Şam Selçukileri de saltanat kavgaları yüzünden çok zaman payidar olamadılar” (Ali Reşat, 1928, s. 91).

“Alparslan’ın oğlu Melikşah da çok meşhurdur. Fakat bundan sonra hükümet birkaç kısma ayrılmıştır” (Ahmet Halit, 1924, s. 67).

Selçuklular ve Anadolu

İncelenen ilkökul tarih ders kitaplarında, Selçukluların Anadolu’yu fetih süreci ve Anadolu’daki Selçuklu hakimiyetinin tesis edilmesi süreci ele alınan başka bir konuyu oluşturmuştur. Bu bağlamda Selçuklu ailesinden Kutalmışoğlu Süleyman’ın Anadolu’daki faaliyetlerinden öncelikle bahsedilmiştir:

“Melikşah zamanında Selçuk ailesinden Kutulmuş⁴ oğlu Süleyman Anadolu istilasını ikmal etmek üzere Türk ordularına başkumandan intihap olunmuştu. Süleyman Kutulmuş uzun muharebelerden sonra Anadolu’yu istila ederek Marmara ve Akdeniz sahillerine kadar ilerlemiş, İznik şehrini zapt ederek burasını müstahkem bir kale haline ifrağ etmiştir. Süleyman Kutulmuş Anadolu’nun hakiki fatihlerinden meşhur bir kumandandır. Anadolu istilası 1000 tarihinde başlamış, yüz sene kadar devam ederek 1100 tarihinde nihayete ermişti” (Emin Ali, 1927, s. 111).

Bir başka ders kitabında ise Kutalmışoğlu Süleyman’ın Alparslan zamanında görevlendirildiği belirtilmiştir: “Alparslan Selçuk hanedanından Süleyman’ı kızıl ırmağın garbındaki memleketleri zapta memur etti. İşte Anadolu Selçuki devleti bu Süleyman ile evladı tarafından zapt olunan memleketlerde tesis olundu. Süleyman, Bizans İmparatorluğundan zapt ettiği Antakya’yı merkez ittihaz etti. Sultan-ı Rum unvanını aldı. Bazen Konya’da, bazen İznik’te otururdu. Sonra payitaht Konya’ya nakledildi” (Ali Reşat, 1928, s. 92).

İncelenen bir ders kitabında Selçuklu hanedanından Süleyman Bey’in, Bizans İmparatorluğu ile olan ilişkisinden de bahsedilmiştir:

“Selçuki Türklerinden Süleyman Bey de Marmara sahillerine geldi. Bizans imparatorlarını payitahtlarına sindirdi. Üsküdar’da ordugahını kurdu. Bizans İmparatoru, ne zaman dahili bir kavga çıkarsa, Türklere yalvarır, onları imdadına çağırırdı” (Ahmet Refik, 1925, s. 99).

Bunların yanı sıra incelenen bazı ders kitaplarında, Selçukluların Anadolu’yu Türkleştirdiğine vurgu yapıldığı hatta imparatorluk olarak bahsedildiği görülmüştür:

“Türkler İznik şehrini kendilerine merkez ittihaz eylediler. Ve bu suretle, Anadolu’ya yerleştiler. Rumlar ve Ermeniler elinde bulunan yerleri aldılar, Anadolu’yu tamamıyla Türkleştirdiler” (Ahmet Refik, 1925, s. 100).

“Bu koca imparatorluğu bir kişinin idare etmesi kabil değildi. Nihayet, tıpkı Roma İmparatorluğu gibi o da birkaç imparatorluğa ayrıldı. Bunlardan biri Maverainnehir’de idi. En meşhuru da Anadolu’daki imparatorluk idi. Bu imparatorluğu da yine Selçuk oğullarından biri idare ediyordu. Anadolu, bu imparatorluk sayesinde Türkleşti. İmparatorluğun payitahtı Konya idi” (Ahmet Refik, 1928, s. 76).

İlgili tarih ders kitaplarında, Selçukluların birbirleriyle olan mücadelesinden de bahsedilmiştir. Solmaz’ın Selçuklu-Yabgulu mücadelesi olarak nitelendirdiği⁵ Selçuklu ailesi arasındaki iç çekişmenin, ilgili tarih ders kitaplarına da yansdığı görülmüştür:

⁴ İlgili ders kitabında “Kutulmuş” ifadesi geçmektedir. Yine incelenen ders kitaplarında Selçuklular yerine Selçukiler ifadesine de sıklıkla rastlanmaktadır.

⁵ “Selçukoğulları, Selçuk Bey’in oğullarından Mikail’in soyundan gelenler ile Arslan Yabgu’nun soyundan gelenler olmak üzere iki kola ayrılmışlardır. Bunlardan Mikail’in soyundan gelenler Selçuklular şeklinde adlandırılmış ve Büyük Selçuklu Devleti’ni kurmuşlardır. Arslan Yabgu’nun soyundan gelenlere ise Yabgular denilmiş ve bunlar da Türkiye Selçuklularını oluşturmuşlardır. Bütün Selçuklu Tarihi boyunca

“Anadolu Selçukileri garba doğru giderek Bizans İmparatorluğunu meydandan kaldıracaklar ve pek kuvvetli devlet tesis edebileceklerdi. Fakat böyle yapmadılar. Şarkta diğer Selçukilerin elinde bulunan memleketleri zapt ile uğraştılar. Bu hal dahili nifaklara sebep oldu. Anadolu Selçuki devleti büyümedi” (Ali Reşat, 1928, s. 93).

“Selçuk’un oğulları ve torunları her biri bir devlet sahibi oldular, bu devletlere babalarının, büyük babalarının adını koydular. Bunlardan biri Anadolu Devlet-i Selçukisi idi. Merkez-i idaresi Konya şehri idi. Bu hükümet pek parlak başladı. Pek elim nihayet buldu. Fakat kabahat sultanlarda oldu, çünkü bunlar Bizans’ı, komşu düşmanı bıraktılar, diğer Selçukiler kardeşler diyarına saldırdılar. Bu yüzden memlekette fitne uyandı. Eller kardeş kanlarıyla boyandı” (İhsan Şerif, 1927-1928, s. 75).

Selçuklular ve Haçlı Seferleri

İncelenen ilkököl tarih ders kitaplarında Selçukluların Haçlı Seferlerine karşı tavrı ve verdikleri mücadele üzerinde de durulduğu görülmektedir. Haçlılar, ders kitaplarında “Ehl-i Salib” olarak adlandırılmış ve Kudüs’ü almak için Anadolu topraklarından geçmek isteyen Haçlı ordularına karşı Anadolu’daki Selçuklu idaresinin şiddetli bir şekilde mücadele ettiği vurgulanmıştır:

“Ehl-i Salib Kudüs’e gitmek için Anadolu’dan geçecekti. Anadolu Türkler elinde idi. Ehl-i Salibin ilk kısmı Anadolu toprağına ayak bastı. Türkler, demir gibi, karşularına dikildiler. Ehl-i Salibe öyle şiddetli bir darbe indirdiler ki, hepsini de perişan eylediler. Fakat mesele bununla kalmadı. Asıl büyük kuvvet arkadan geliyordu. Bunlar İstanbul’da toplanmışlardı. İçlerinde Almanlar, Fransızlar, Normanlar da vardı. Cümlesi altı yüz bin kişiden fazla idi. Bizans İmparatoru bir an evvel bu belayı başından defetmek istedi. Ehl-i Salibi Anadolu’ya geçirdi. Ehl-i Salib İznik’i kuşattı, şehri aldı, Anadolu içlerine doğru ilerledi. Susuzluk, ordularında takat bırakmadı. Nihayet Eskişehir önlerine geldiler. Türkler karşularına çıktılar. Eskişehir ovasında Ehl-i Salib ile çarpıştılar. Ehl-i Salibin savletini iyice kırdılar. Türklerin kuvveti azdı. Bu sebepten uzun müddet karşı duramadılar. Türkler, Ehl-i Salibin kalan kısımlarıyla uzun müddet cenkleştiler. Onları çete muharebeleriyle imha ettiler. Fakat Ehl-i Salib bitmedi. İkinci bir kafile daha geldi. Türkler onlarla da çarpıştılar. Tarsus geçitlerinde cümlesini perişan ettiler. Almanya İmparatoru bu kafilede idi. İmparator bile yaralandı, güç bela İznik’e kaçabildi. Arkasından Fransa Kralının ordusu geldi. Türkler onu da bozdular. Kral Lui’nin ordusu geldi, onu da kaçırdılar. En son gelen Lombardiyalıların ordusunu ise kamilen imha eylediler” (Ahmet Refik, 1925, s. 101-102).

İlgili ders kitaplarında Haçlılarla mücadele sürecinde özellikle Selçuklu hükümdarı Kılıçarslan üzerinde durulmuş, Haçlılara karşı askeri taktiği, Kılıçarslan’ın bu mücadelelerle ün kazandığı hatta İslamiyet’e de hizmette bulunduğu belirtilmiştir:

“...Anadolu Selçukileri Kudüs’ü almak için Avrupa’dan gelen Ehl-i Salib ordularıyla çok uğraştılar. Kılıçarslan bu ordulara karşı muharebeleri ile meşhurdur” (Ali Reşat, 1928, s. 93).

“Yine Selçukilerden Kılıçarslan, Bizanslılar ve Salib ordularıyla birçok muharebeler yaparak İslamiyet’e büyük hizmetler etti” (Ahmet Halit, 1924, s. 66).

Bazı ders kitaplarında ise Selçukluların Haçlı Seferleri boyunca herhangi bir dış destek almadıklarına dikkat çekilmiştir:

Selçuklular ile Yabgulular arasında bir soğukluk, çekişme, hatta mücadele vardır. Bunun temeli Selçuk Bey’in sağlığına kadar uzanmaktadır. Bu durum Büyük Selçuklular kurulduktan sonra da iç isyanlar ve saltanat mücadeleleri şeklinde devam ettiği gibi Türkiye Selçuklularının ilk zamanlarına kadar sürmüş ve Türkiye Selçuklu hükümdarlarından iki kişinin hayatına mal olmuştur” (Solmaz, 2014).

“...Bu felaketlere bir de ehli salıp belası katıldı. Selçukiler ardi arası bitip tükenmeyen mutaassıp serserilerle çarpışırken hiçbir taraftan yardım görmediler” (İhsan Şerif, 1927-1928, s. 75-76).

“Avrupa’daki Hristiyanlar Kudüs’ü zapt etmek için yüz binlerce kişilik ordularla Anadolu’ya geçmişlerdi. Arap hükümdarları yerlerinden bile kıvıldamadılar. Bu ordunun karşısına çıkan ancak Türkler oldu. Yalnız Kılıçarslan bunlardan on binlercesini kılıçtan geçirdi. İslam’ı böylece müdafaa etti” (Ahmet Halit, 1924, s. 66).

Selçuklular ve Moğollar

Selçukluların Moğollarla olan ilişkileri de ders kitaplarında üzerinde durulan hususlardan birini oluşturmaktadır. Burada ilk olarak, doğudan gelen Moğolların Selçukluları mağlup edip Anadolu coğrafyasına giriş süreci anlatılmıştır:

“Selçuki İmparatorluğunun bozukluğundan en ziyade istifade eden Moğollar oldu. Moğollar, Selçuki Türklerin eski kuvvetlerini zayi eylediklerini görünce Anadolu içlerine girdiler. Selçuki hükümdarlarını kendilerine tabi kıldılar. Anadolu’ya Moğol askerlerini soktular. Anadolu yıllarca Moğol istilası altında kaldı” (Ahmet Refik, 1925, s. 106-107).

“Son Rum⁶ Selçukileri kabahatli olmakla beraber talih de kendilerinden yüz çevirmişti. Bu kadar musibetler yetmiyormuş gibi son defa da başlarına Moğol belası çıktı” (İhsan Şerif, 1927-1928, s. 76).

“Ehl-i Salib ordularından sonra Anadolu Selçukileri Moğol tehlikesi karşısında bulundular” (Ali Reşat, 1928, s. 98).

Anadolu’ya gelen Moğolların, Selçuklu ülkesindeki yıkıcı etkileri de ders kitaplarında belirtilmiştir:

“Halk, Moğol zulmü ezildi. Anadolu’nun en mamur beldeleri viran oldu” (Ahmet Refik, 1925, s. 107).

“Moğollar durmadan bunların diyarına hücum ediyorlar, şehirleri, tarlaları, berbat ediyorlardı. Bu tecavüzler git gide istila şeklini aldı” (İhsan Şerif, 1927-1928, s. 76).

“Nihayet güzel Anadolu’ya Moğol askerlerini soktular. Türklere yapmadık zulüm bırakmadılar” (Ahmet Refik, 1928, s. 80).

Bunların yanı sıra Anadolu’yu istila eden Moğolların, Selçuklular üzerinde kurdukları hakimiyete de dikkat çekilmiştir:

“Moğollar Selçuki hükümdarları istedikleri zaman azlederler, istedikleri zaman tahta geçirirlerdi. İşlerine yaramayanları Moğol askerlerinin peşine takarlar payitahtlarına götürüp hapsederlerdi” (Ahmet Refik, 1925, s. 107).

“Konya Selçukileri Cengiz’in vefatından sonra teşkil eden İlhaniye Devletinin tahakkümü altına girdiler. Bu devlete vergi verdiler. Selçuki hükümdarlarının hanedanı efradı arasında saltanat kavgaları vardı. Moğollar bu kavgalara, devletin idaresine her şeyine karıştılar. Memleket büyük bir karışıklık içinde kaldı” (Ali Reşat, 1928, s. 100).

⁶ Türkiye Selçukluları, ders kitaplarında doğrudan Selçukiler, Selçuk Oğulları olarak adlandırıldığı gibi farklı isimlerle de belirtilmiştir. Örneğin Selçuki İmparatorluğu (Ahmet Refik, 1928, s. 80) Anadolu Selçukileri (Ali Reşat, 1928, s. 98), Rum Selçukileri (İhsan Şerif, 1927-1928, s. 76) ya da Konya Selçukileri (Ali Reşat, 1928, s. 100) gibi.

“Moğol askeri çekirge gibi memleketin her tarafına yayıldı. İstediklerini sultan yapmak, istemediklerini tahttan atmak bile Moğol hanlarının keyfine kaldı” (İhsan Şerif, 1927-1928, s. 76).

“Hakikaten Birinci Alaeddin’den sonra gelen Selçuk oğulları hep taht ve saltanat kavgasıyla uğraştılar. Memleketin muhafazasını, halkın rahatını düşünmediler. Ahaliyi zulüm altında ezdiler. Moğollar bundan istifade ettiler. Selçuk oğullarını nüfuzları altına aldılar. İstediklerini sultan yaptılar. İstemediklerini azlettiler” (Ahmet Refik, 1928, s. 80).

Yine Moğolların, Türkiye Selçuklularının siyasi hakimiyetlerinin sona ermesine ve Anadolu’da Türk beyliklerinin kurulmasına neden oldukları vurgulanmıştır:

“Moğollar bunlara da musallat oldular. Birkaç defa harap ettiler. Sonunda büsbütün ortadan kaldırdılar. Anadolu’da birçok küçük beylikler zuhur etti” (Ahmet Halit, 1924, s. 67-68).

“Nihayet Moğol tahakkümü Selçuki İmparatorluğuna büsbütün hatime çekti. Selçuki İmparatorluğunda yaşayan Türk beyleri birer birer istiklallerini ilan ettiler” (Ahmet Refik, 1925, s. 107).

“Moğollar Selçuki devletini devirdiler” (İhsan Şerif, 1927-1928, s. 79).

“Sonunda Selçuki İmparatorluğunu tamamen yıktılar. Bütün memleketlerini aldılar. İşte o zaman Selçuk oğulları devrinde Anadolu’da yaşayan bütün Türk beyleri ayaklandılar. Hepsi de buldukları yerlerde beylik kurdular” (Ahmet Refik, 1928, s. 80).

Selçuklu Kültür ve Medeniyeti

Cumhuriyetin ilk, ilkokul tarih ders kitaplarında Selçuklu tarihinin bir diğer kısmını kültür ve medeniyet konusu oluşturmuştur. Selçuklu tarihini ders kitaplarındaki bilgilerden hareketle Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçukluları olarak iki kısımda ele aldığımızda ilk olarak Büyük Selçuklu kültür ve medeniyetiyle ilgili bilgilere bakmak gerekir. Nitekim bu konuda Ahmet Refik’in hazırladığı ders kitaplarında bazı bilgiler yer almıştır. Bu bağlamda Büyük Selçukluların başkentleri olan İsfahan şehrinin ve diğer şehirlerin imar edilmesi ile ve özellikle Nizamiye Medreseleri üzerinde durulduğu görülmüştür:

“Selçuki İmparatorluğunun payitahtı İsfahan, gayet mamurdu. Şarki aleminin payitahtı İsfahan’dı. Türkler, yalnız İsfahan’ı imar ile kalmadılar. Her nereye gittilerse, oralara medreseler ve kütüphaneler inşa ettirdiler. Zamanlarının en büyük alimlerini himaye ettiler. Takvimi ıslah eylediler. Bağdat’ta Medrese-i Nizamiye’yi tesis ettiler. İlimde ve medeniyette Asya alemine rehber oldular” (Ahmet Refik, 1925, s. 100).

“Türkler, askerlikte ileri gittikleri gibi, ilimde ve fende de ilerlediler. Bağdat’ta meşhur medreseler açtılar. Burada en büyük alimlere ders verdirdiler. Keza her büyük şehirde birer medrese yaptirdılar. Halkın okumasına ve ilim sahibi olmasına gayret gösterdiler” (Ahmet Refik, 1928, s. 77-78).

Ayrıca incelenen bir diğer ders kitabında, Selçukluların konuştuğu dil ve yazı dili hakkında bilgi verilmiştir:

“Selçukiler zamanında Türkler, Oğuz şivesiyle Türkçe konuşurlardı. Fakat kitaplarını ekseriya Arapça ve Acemce yazarlardı” (Ahmet Refik, 1928, s. 77).

Selçuklu ordusunun özelliği ve askeri teşkilatı hakkında da bir ders kitabında bilgiler verilmiştir:

“Selçuki Türklerin orduları mükemmeldi. Arazi teşkilatı askerlik esasına göre idi. Arazi tımarlara ayrılmıştı. Tımarlar sipahilere verilir, sipahiler de tımarlarının gelirinine göre asker çıkarırdı. Muharebede yararlıkları görülenlerin tımarları arttırılırdı. Mahlûl tımarlar hangi sipahiden kalmışsa onun oğluna verilir. Sipahi oğulları ata binmeyi ve silah kullanmayı talim ederlerdi. Ordu, Türk, Kürt ve Araplardan mürekkepti. Kuvveti ekseriya beş yüz bin kişiye baliğ olurdu. Orduda kullanılan silahlar, ok, yay, kılıç, hançer, çomak ve balta idi. Ordunun mızıkası davullar ve borulardan ibaretti. Bunlar beş vakitte nevbet⁷ çalarlardı. Ordunun şecaati ve inzibatı yerinde idi. Bu sebepten Bizans ordularına daima galip gelirlerdi” (Ahmet Refik, 1925 s. 104).

Ders kitaplarında Selçuklu kültür ve medeniyeti bağlamında sunulan bilgilerin ağırlıklı olarak Türkiye Selçukluları dönemine ait olduğu görülmektedir. Nitekim Selçukluların Anadolu’yu Türkleştirmesi sürecinde Anadolu’nun imar edilmesi, özellikle mimari açıdan yapılan eserler, sanatta meydana gelen gelişmelerden bahsedilmiştir. Tüm bunlar anlatılırken devletin başkentliğini yapan Konya şehri üzerinde özellikle durulduğu dikkati çekmektedir:

“Anadolu Bizanslılar ve daha sonra salib orduları tarafından harap edilmiştir. Selçukiler burasını imara çalıştılar. Anadolu’yu baştan başa Türkleştirdiler. Her tarafta yeni yeni şehirler vücuda getirdiler. Hanlar, camiler, medreseler, köprüler yaptılar. Selçukiler Konya şehrini hükümet merkezi yapmışlardı. Konya’da Selçukiler zamanından kalma çok kıymetli sanat ürünleri de vardır. Çinicilik Selçukilerde çok terakki etmişti. Selçukiler çiniciliği İranlılardan öğrenmişlerdi. Biz gerek çinicilik gerek mimarlık hususundaki bilgimizin çoğunu Selçukilerden almışızdır” (Ahmet Halit, 1924, s. 67- 68).

“Anadolu’yu Türkleştirmek bu ne büyük himmet ne büyük gayrettir! Bunu Selçukiler yapmıştır. Selçukiler, yalnız sürülerle halkı getirip bir tarafa bırakıvermemişler bunlara yerler vermişler, o yerleri işlemişler, camilerle mekteplerle medreselerle kütüphanelerle yollarla köprülerle şenlendirmişler, Bizans’ın harap viranelerinden mamureler yetiştirmişlerdir. Bunlar az şey midir? Selçuk mimarisinde Garbın, Acemin, Bizans’ın tesirleri görülür. Lakin bir bina bitti mi tamamıyla meydana çıktı mı bakarsınız ki heyet-i umumiyesinde Türk ruhuna uyan, o ruhu okşayan gözümüze gönlümüze aydınlık saçan bir Türk zevki Türk varlığı vardır. Hele çinilerdeki tezyinat, Arabın, Acemin taklidi değil, doğrudan doğruya Selçuk zevkinin ibdaidir, icadıdır. Anadolu’da güzel Selçuk eserleri vardır” (İhsan Şerif, 1927-1928, s. 79).

“Türkler, Maverâünnehir’den başlayarak Garbi Asya’da nihayet Anadolu’da parlak bir medeniyet vücuda getirdiler. Konya, Selçuki Türklerin tarihinde mühim bir mevki işgal etti. Türkler Konya’yı imar ettiler. Şehrin ortasındaki tepeye çinilerle müzeyyen âli bir saray, yanında muazzam bir cami yaptırıldılar. Şehrin her tarafında müzeyyen medreseler açtılar. Etrafına surlar bina ettiler. Konya, az zamanda, Anadolu’nun en mamur bir şehri oldu. Aynı zamanda Kayseri, Sivas, Niğde şehirleri de nefis camiler ve medreselerle imar edildi. Mimari yüksek bir mertebeye vasıl oldu. Anadolu’nun mühim merkezlerinde cesim haneler vücuda getirildi. Çiniciliği Selçuki Türkleri ilerletti. Binalarda resimler, çifte kartaldan armalar, gayet nefis kufî yazılar vücuda getirildi. Paraların üstüne bile insan resimleri konuldu” (Ahmet Refik, 1925, s. 103-105).

“Anadolu Selçukileri iki yüz elli seneye yaklaşan hükümetleri zamanında Anadolu’nun her tarafını Türkleştirdiler. Bizanslıların Ehl-i Salib ordularının tahrip ettikleri bu güzel memleketi imar ettiler. Anadolu’nun her tarafında camiler, medreseler, çeşmeler, hanlar, köprüler yaptılar. Bu eserlerin bazıları hala duruyor. Selçukiler, Acem ve Bizans mimari

⁷ Saray veya konaklarda günün belli zamanlarında, seferlerde, konak yerlerinde ve pâdişâhın otağı önünde çalınan askerî muzika, nöbet (lugatim.com).

tarzlarının tesiri altında kalmakla beraber kendilerine has güzel bir tarz mimari meydana koymuşlardır. Çini tezyinatında çok ileriye gitmişlerdi” (Ali Reşat, 1928, s. 94).

Tarih ders kitaplarında Türkiye Selçukluları zamanındaki ekonomik faaliyetlerden ve bunların Anadolu'nun iktisadi hayatına olan etkilerinden de bahsedilmiştir:

“Selçuki Türkleri zamanında Anadolu’da servet ve mamuriyet arttı. Selçuki Türkleri Anadolu’nun madenlerinden istifade ettiler. Ziraat ve ticaretle servetlerini arttırdılar. Alaiye’yi tesis ettiler. Sinop ve Antalya limanlarından istifade eylediler” (Ahmet Refik, 1925, s. 105).

“Anadolu şehirlerini zenginleştirdiler. Gümüş ve bakır madenlerini işlettiler. Anadolu’nun zengin madenlerinden istifade ettiler. Ticaret, bütün şehirleri zenginleştirdi. Selçuk oğulları büyük bir ihtişam içinde yaşamaya başladılar” (Ahmet Refik, 1928, s. 77-79).

Bir ders kitabında ise Türkiye Selçukluların kültür ve medeniyete katkıları bağlamında dönemin düşünür ve alimlerinden bahsedilmiştir:

“Selçuki Türkleri, ulum ve fünuna pek ziyade ehemmiyet verdiler. Konya, bütün ulemanın merkezi oldu. Edebiyata, tarihe, coğrafyaya dair eserler vücuda getirdiler. Yunus Emre, Aşık Paşa, Gülşehri gibi şairler yetişti. Şeyh Ekber, Sadreddin Konevi Konya’da ilim ve marifetle meşgul oldular. Mevlâna Celaleddin mesnevisi ile nam bıraktı” (Ahmet Refik, 1925, s. 104-105).

Görsellerde Selçuklu Eserleri

Çalışma kapsamında incelenen ders kitaplarında, Selçuklular ile ilgili birtakım görseller konu içerisinde kısa açıklayıcı bilgilerle sunulmuştur. Aşağıdaki tabloda cumhuriyetin ilk yıllarındaki ilkokul tarih ders kitaplarında Selçuklu tarihiyle ilgili görsellerin içerikleri hakkında bilgi verilmiştir (Ahmet Refik, 1925, s. 99-108; Ali Reşat, 1928, s. 92-93; İhsan Şerif, 1927-1928, s. 78; Emin Ali, 1927, s. 109-118; Ahmet Refik, 1928, s. 77-80):

Tablo 2: Ders Kitaplarındaki Görseller ve İçerikleri

Ders Kitapları	Görsellerin İçeriği
Türkiye Tarihi	Selçuki Arması Konya’da Bir Medresenin İçi Selçuki Parası Kapı Tezyinatı ⁸ Kapı Kenarı Kapı Başlığı Çini Mozaik Kapı Kenarı Kapı Kenarı Kapı Kenarı Kapı Kenarı Kapı Başlığı Tuğla Mozaik Kapı Tezyinatı Kapı Rozetleri Konya’da Selçuki Sarayı Anadolu’da Türk Sanatı: Nakışlar Anadolu’da Türk sanatı: Duvar Çinileri Selçukilerde Han Kapısı

⁸ Kapılarla ilgili ayrıntılar bir sayfa içerisinde tek bir görsel içerisinde tasvir edilmiştir (Ahmet Refik, 1925, s. 103).

İlk Mekteplere Tarih Dersleri	Anadolu'da Selçukiler Zamanından Kalma Bir Medrese Kapısı Anadolu'da Selçukilerden Kalma Çinilerden Bir Numune
Cumhuriyette Tarih	Anadolu'da Selçuk Medeniyeti Eserlerinden Kümbet ve Minber
Türk Çocuklarına Tarih Dersleri	Konya'da Selçuk Tarzında Yapılmış Bir Cami Selçuk Tarzında Bir Dolap Kapağı Bursa'da Selçuk Tarzında Yapılan Yeşil Caminin Penceresinin Dış Tarafları Bursa'da Selçuk Tarzında Yapılan Yeşil Caminin Bir Penceresinin İç Tarafları
Umumi Tarih	Harita (Anadolu ve Ortadoğu) Konya'da Alâeddin Sarayı Anadolu'da Türk Sanatı: Duvar Çinileri Selçuk Oğullarının Arması Selçuki Tezyinatı Kapı Tezyinatı Kapı Kenarı Kapı Başlığı Çini Mozaik Kapı Kenarı Kapı Kenarı Kapı Kenarı Kapı Kenarı Kapı Başlığı Tuğla Mozaik Kapı Tezyinatı Kapı Rozetleri Selçukilerde Bir Han Kapısı

İncelenen ders kitaplarının beşinde görsel bulunduğu görülmektedir. Bu ders kitapları içerisinde en fazla görselin *Türkiye Tarihi* adlı kitapta, en az görselin ise *Cumhuriyette Tarih* adlı kitapta bulunduğu anlaşılmaktadır. Ders kitaplarında sunulan görsellere bakıldığında, Türkiye Selçuklu kültür ve medeniyetine ilişkin bilgilerin verildiği görülmektedir. Özellikle de Türkiye Selçuklularının mimarisi ve sanat eserleri ön plana çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra Selçuklu arması ve parası gibi hakimiyeti temsil eden eserlerin yanı sıra Selçuklu mirasının vurgulandığı Bursa Yeşil Caminin⁹ verilmesi de dikkati çekmektedir. Ayrıca ders kitaplarının üçünde Konya'daki eserlerden bahsedilmesi, Konya'nın Türkiye Selçuklu kültür ve medeniyetindeki yerinin sunumu açısından kayda değerdir.

İncelenen ilkökul tarih ders kitaplarında Selçuklulara yönelik eleştirel ifadelerde de bulunduğu dikkati çekmektedir. Nitekim Türkiye Tarihinde, *Anadolu ve Cumhuriyet* başlığı altında Selçuklular hakkında şu ifadeler yer almıştır:

“Selçuk sultanları Anadolu Türkünün kıymetini bilmediler. Saltanat ve sefahat sevdasına düştüler, Anadolu halkını Moğol atlılarına çığnettiler. Milleti Türklük vakarını kırdılar. Halkı sefalet içinde yaşattılar. Anadolu'ya hiçbir zaman gün göstermediler” (Ahmet Refik, 1925, s. 108-109).

⁹ Osmanlıların kuruluş döneminde Çelebi Sultan Mehmet tarafından yaptırılan camii (Yıldırım, 2007).

Bir başka ders kitabında da Anadolu'nun fethi sürecinin Selçuklu hanedanına mal edilemeyeceği bu sürecin Türk milletinin çabasıyla gerçekleştiği vurgulanmıştır:

“Türkler pek eski zamanlardan beri Anadolu'ya hicret etmişlerdi. Fakat hakiki muhaceret bin tarih-i miladisinden sonra Anadolu'nun zapt ve istilasıyla başlar. Anadolu istila ordularına Selçuk ailesi riyaset etmiş, fakat bütün muharebelere Oğuzların 24 boyu da iştirak etmiştir. Anadolu'nun zapt ve istilası bir hükümdar sülalesinin, veyahut birkaç ailenin şahsi bir teşebbüsü değildir. Bütün Türk milletinin iştirak ettiği büyük ve mukaddes bir savaştır” (Emin Ali, 1927, s. 113-114).

Ders kitaplarında pedagojik açıdan birtakım içeriklerin de kullanıldığı görülmüştür. Bu bağlamda bazı kitaplarda hülasa başlığı altında konular özetleme yoluna gidilmiş ve ardından sorular sorulmuştur. Örneğin: *“Oğuz Türkleri kaç tarihinde Orta Asya'da kuvvetli bir hükümet tesis ettiler? Selçuk hükümdarları içinde en meşhuru hangileridir? Alparslan zamanında ne oldu?”* (Emin Ali, 1927, s. 112) ve *“Araplar, Selçuk Bey, Türkler ve Ehli Salip Seferleri...”* (Ahmet Refik, 1928, s. 82).

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Türkiye'de cumhuriyetin ilanı sonrası eğitim alanında çok sayıda gelişme yaşanmıştır. Bu bağlamda okullar için ders programları ve ders kitapları hazırlanmıştır. Hazırlanan bu ders kitaplarıyla, dönemin tarih anlayışı ve tarih eğitiminin durumu da tespit edilebilmektedir. Bu çalışmada cumhuriyetin ilk yıllarındaki ilkökul tarih ders kitaplarında Selçukluların sunumu incelenmiştir. Böylece milli devlete geçiş sürecinde Osmanlı tarihi öncesi Türk tarihinin önemli bir kısmını oluşturan Selçuklulara yeni dönemin bakış açısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ders kitaplarındaki bulgulardan hareketle, Büyük Selçuklu tarihinin; devletin kuruluş süreci, Tuğrul Bey, Alparslan ve Melikşah dönemleriyle sınırlı tutulduğu görülmektedir. Ders kitaplarında Selçuklularla ilgili bölümlerin daha çok Türkiye Selçuklu tarihine ayrıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Selçukluların Türk kimliği ve Anadolu'yu vatanlaştırma sürecindeki rolleri vurgulanmıştır. Yine bir diğer husus, Selçukluların Anadolu'yu mimari açıdan Türk kimliğine bürüdüklerinin belirtilmesidir. Böylece Anadolu'nun kadim bir Türk yurdu olduğu dile getirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Haçlılarla olan mücadeleleri nedeniyle Selçukluların Türk ve İslam dünyasındaki önemleri de vurgulanmıştır. İncelenen ders kitaplarının cumhuriyetin ilk yıllarında yayınlanması, hanedan eleştirisi ve Türk milleti vurgusu, milli devlet inşasının tarih eğitime yansımaları göstermektedir. Ayrıca ders kitaplarına pedagojik anlamda bakıldığında, örneğin Malazgirt konusunda diyalogun verilmesi, hülasa kısımları ve sorularla konuların pekiştirilmesi, bilginin akılda kalıcılığının hedeflendiğini ortaya koymaktadır. Türkiye'de Selçuklu tarihçiliği ile ilgili çalışmaların cumhuriyetin ilanından sonra başladığına (Solmaz, 2016) bakılırsa, bu durumun tarih dersleri ve ders kitaplarıyla eğitim alanına da girdiği, cumhuriyetin ilk kuşağının Selçuklularla karşılaştığı anlaşılmaktadır. Böylece yeni bir rejimin tesis edilmeye çalışıldığı süreçte, Anadolu coğrafyasında Osmanlı öncesi bir Türk devletinin varlığından hareketle Anadolu'daki Türk siyasi teşekküllerinin, Selçuklu-Osmanlı-Türkiye Cumhuriyeti çizgisinde devam ettiğine işaret edilmiştir. Bu durum, Türk tarihine bütüncül bakılmaya çalışıldığını ve 1930 sonrası nihai halini alacak Türk Tarih Tezinin de zemininin oluşturulduğunu göstermektedir. Sonuçta, cumhuriyetin ilk yıllarındaki tarih ders kitaplarının incelenmesiyle, Selçuklu tarihçiliği ve tarih yazımı ile Atatürk dönemi tarih algısı ve tarih öğretiminin gelişim sürecinin değerlendirilmesine mütevazı bir katkıda bulunulmaya çalışılmıştır. Çalışmadan hareketle Türk Tarih Tezi öncesi döneme ait tarih ders kitaplarının

incelenmesi önerilebilir. Ayrıca ilkököl tarih ders kitapları dışında ortaokul ve lise tarih ders kitaplarındaki Selçuklular ile ilgili kısımların çalışılması önerilebilir.

Çıkar Çatışması: Çalışmada bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırma Yayın Etiği: : Bu çalışmanın hazırlanma ve yazım sürecinde “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş olup; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Ahmet Halit (1924). *Bizim tarih*. İstanbul: Amedi Matbaası.
- Ahmet Refik (1925). *Türkiye tarihi*. İstanbul: İbrahim Hilmi Matbaası.
- Ahmet Refik (1928). *Umumi tarih*. İstanbul: İbrahim Hilmi Matbaası.
- Akbaba, B. (2016). Türkiye cumhuriyetinin ilk yıllarındaki vatandaş yetiştirme politikalarında tarih yazımı ve öğretiminin işlevi. *Türk Yurdu*, 36 (41), 47-51.
- Akyüz, Y. (2011). *Türk eğitim tarihi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Alabaş, R. (2019). *Cumhuriyet ve çocuk*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Ali Reşat (1928). *İlk mekteplere tarih dersleri*. İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu.
- Ata, B. (2014). 1924’te ilkokullarda tarih öğretimi: d’alembert etkisi altında Türk deneyimi. *Turkish History Education Journal*, 3 (1), 43-61.
- Ata, B. (2017). Tarih öğretiminin tarihi (1869-1922 dönemi). İ. H. Demircioğlu & E. Demircioğlu (Ed.), *Türkiye’de tarih eğitimi araştırmaları el kitabı* (s.1-28). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çapa, M. (2012). Osmanlı imparatorluğundan Türkiye cumhuriyetine geçiş sürecinde Türkiye’de tarih öğretiminin tarihçesi. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2, (3), 1-28.
- Demircioğlu, İ. H. (2007). *Tarih eğitiminde öğrenci merkezli yaklaşımlar*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Dönmez, C. (2006). Atatürk’ün eğitim ile ilgili görüş ve uygulamalarına toplu bir bakış. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 91-109.
- Dönmez, C. & Yazıcı, K. (2013). Türkiye cumhuriyeti inkılap tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarında tarihi karakterlerin kullanımını etkileyen faktörler. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (3), 243-265.
- Emin Ali (1927). *Türk çocuklarına tarih dersleri*. İstanbul: Suhulet Kütüphanesi.
- Fraenkel, J., Wallen N.& Hyun, H. (2011). *How to design and evaluate research in education*, New York: Connect Learn Succeed.
- İhsan Şerif (1927-1928). *Cumhuriyette tarih*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- lugatim.com
- Maarif Vekâleti (1924). *İlk mektepler müfredat programı*. İstanbul: Matbaayı Amire.
- Maarif Vekâleti (1926). *İlk mektepler müfredat programı*. İstanbul: Matbaayı Amire.

- Öztürk C. & Yılmaz A. (2001). Türkiye’de harf inkılabından önce kullanılan ilkökul tarih programları ve ders kitapları. *KUYEB*, I (2), 409-427.
- Pingel, F. (2004). *Ders kitaplarını araştırma ve düzeltme rehberi Unesco* (Elhüseyni, N. Çev.). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Solmaz, S. (2014). Selçuklu tarihini derinden etkileyen bir olay: Selçuklu-Yabgulu mücadelesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 35, 545-575.
- Solmaz, S. (2016). Dünden bugüne Selçuklu tarihçiliğinin aşamaları ve değişimler. *Türk Yurdu*, 36 (347), 55-65.
- Vurgun, A. (2016). *Milli tarih nedir?* İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, S. (2007). Bursa yeşil camii mihrabı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47 (1), 165-177.

Extended Summary

Purpose

In this study, it is aimed to reveal how the Seljuks were described in primary school history textbooks in the first years of the Republic of Turkey. Thus, the Seljuks and Seljuk culture and civilisation, which constitute an important part of pre-Ottoman Turkish history, will be described to the first generation of the republic. The main source of the study is the primary school history textbooks before the Alphabet Revolution (1924-1928). In this context, it is especially necessary to mention primary schools. Primary schools were given importance in the education policies of the Republic and this can be seen in the figures. For example, in the 1927-1928 academic year, there were 78 secondary schools and 19 high schools in the country, while there were 6042 primary schools. Primary school is also important in terms of history education. Likewise, historical awareness in a society is largely formed in primary school. In Turkey, in the early years of the republic, a significant portion of the population learnt history in primary school. The study of the Seljuks in the history textbooks of the first years of the republic is also very important in terms of presenting pre-Ottoman Turkish history to the first generation of the republic and enabling them to see the perspective of Turkish history.

Method

In the study, historical research, one of the qualitative research methods, was used. Historical research is the systematic collection and evaluation of data in order to define, explain and thus understand the actions and events that occurred in the past. Primary school history textbooks in the first years of the Republic (1924-1928) constitute the basic data of the study. The data of the study were obtained through document analysis. The findings of the study were classified and presented under the titles of "Foundation Process, Military Developments and Conquests, Seljuks and Anatolia, Seljuks and Crusades, Seljuks and Mongols, Seljuk Culture and Civilisation, Seljuk Artifacts in Visuals" according to the topics of Seljuk history based on primary school history textbooks.

Results

In the history textbooks examined, firstly the foundation process of the Seljuks was explained. In this process, it was emphasised that the Seljuks were among the Oghuz Turks and were founded by Selçuk Bey, that Selçuk Bey accepted Islam and that the state was called Seljuks after its founder. In another textbook, the transition process of Selçuk Bey to the leadership of the Oghuz was explained. Another issue mentioned in the textbooks is the military activities and expansion policies of the Seljuks. It was observed that the information in this direction concentrated on the periods of Tuğrul Beg, Alparslan and Malik Shah. During the reign of Tuğrul Beg, one of the pillars of Seljuk foreign policy was the relations with the Caliph. This situation was also reflected in the textbooks. The period of Alparslan was characterised as a strong period in which the borders of the state expanded and the relations with the Byzantine Empire and the Battle of Malazgirt were the main focus of this period. The period of Melikşah, the son of Alparslan, is depicted in history textbooks as the most brilliant period of the Seljuks.

In addition, the textbooks emphasise the importance attached to education during the reign of Melikşah and the Vizier Nizamülmülk is mentioned. The process of the Seljuk conquest of Anatolia and the establishment of Seljuk sovereignty in Anatolia constituted another topic in the primary school history textbooks examined. In addition to these, in some of the textbooks examined, it was seen that the Seljuks Turkified Anatolia and were even mentioned as an empire. In the primary school history textbooks examined, the Seljuks' attitude towards the Crusades and the struggle they waged were also emphasised. The Crusaders were called "Ahli Salib" in the textbooks and it was emphasised that the Seljuk administration in Anatolia fought fiercely against the Crusader armies who wanted to pass through Anatolian lands to take Jerusalem. The relations of the Seljuks with the Mongols is also one of the issues emphasised in the textbooks. Another part of the history of the Seljuks in the first history textbooks of the Republic was the subject of culture and civilisation.

Conclusion and implications

Based on the findings in the textbooks, it is seen that the history of the Great Seljuks is limited to the foundation of the state, the periods of Tuğrul Bey, Alparslan and Melikşah. It is revealed that the chapters on the Seljuks in the textbooks are mostly devoted to the Seljuk history of Turkey. In this context, the Turkish identity of the Seljuks and their role in the process of homelandisation of Anatolia are emphasised. Another point is that it is stated that the Seljuks transformed Anatolia into a Turkish identity in terms of architecture. Thus, it was tried to express that Anatolia was an ancient Turkish homeland. In addition, the importance of the Seljuks in the Turkish and Islamic world due to their struggle with the Crusaders was also emphasised. The fact that the examined textbooks were published in the first years of the republic, the criticism of the dynasty and the emphasis on the Turkish nation show the reflection of the national state construction on history education. In addition, when the textbooks are examined from a pedagogical point of view, for example, the dialogue on Malazgirt and the reinforcement of the subjects with summaries and questions reveal that the aim is to retain the information in the mind.